

Ræða vegna Norræna lýðskólans, flutt 1964

Bjarni Benediktsson – Stjórnmál – Norræn lýðskóli – Noregi – Norðurlöndum – Atlantshafsbandalag

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360

Ræður og greinar 1949-1964

Askja 4-3, Örk 2

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Summer 1964 Norður
líjt hásbóli

Eftir tíu ár munu Íslendingar minnast
þess, að þá verða 1100 ár liðin frá því,
að fyrsti landnámsmaður tók sér fast aðsetur
á Íslandi. Engu að síður lifa enn menn,
~~éldust~~ sem ~~éldust~~ upp í sveitum landsins á síðasta
fjórðungi nítjándu aldar og með miklum rétti
halda því fram, að þeir hafi lifað ~~þegar~~
~~ær ekkie fyrir hundruð ára~~ þróun lifnaðarháttar
í landinu. ~~Síðuleikurinn er sí, að svon~~
segja allt, sem þið sjáid af mannvirkjum hér
á landi, húsum, vegum, brúum, höfnum, jafnvel
ræktun jarðarinnar, hefur verið framkvæmt
á síðustu ^u 70-80 árum. ~~Fram undir síðustu~~
aldamót lifðu langflestir í strjálbýli við
sveitastörf viðsvegar um landið. Vísir að
kaupstöðum fóru fyrst að myndast seinni hluta
átjándu aldar, en höfðu sáralitla þýðingu
lengi vel. Höfuðatvinnuvegurinn var
landbúnaður, ásamt fiskiveiðum tiltekna tíma
á ári, á svokölluðum vertförum. Þetta ástand
~~hátt~~ ~~hátt~~ frá upphafi Íslands byggðar, en
~~fó~~ ~~bó~~ ~~(njög farið)~~ hnignandi þangað til verst
horfði seint á átjándu óld.

Orsakir þessa ~~marg~~ margvíslegar. Ekki
verður með vissu sagt um, hversu margir námu
hér landi í fyrstu eða hvaðan þeir komu, ~~þó að~~
~~þó að~~ ~~þó að~~ ~~þó að~~ ~~þó að~~ ~~þó að~~ ~~þó að~~ ~~þó að~~ ~~þó að~~
öruggt ~~þegi~~ telja, að flestir hafi átt ætt
sína að tekja til Noregs með all sterkri
blöndun frá Keltum í Skotlandi og Írlandi.

~~En~~ Fróðir menn telja, að á blómatíma þjóðveldis-
Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur
ins hafi mannfjöldi á Íslandi verið sem næst

ei ur og þei
hefi breyst frá
landnámsstíð.

1/3 þess, sem á sama tíma var í Noregi.

Hvílik breyting á er orðin sést af því, að nú er þetta hlutfall

Jafnvel þótt of í lagt sé um mannfjölda á Íslandi áður fyrri, þá er engu að síður ljóst, að á Íslandi skeðu hörmungaratburðir, sem mjög drógu úr fólksfjölda. Sennilegt er, að á 18 öld hafi t.d. verið helmingi færri ^{lum-sæs} Íslendingar en ~~en~~ óldum áður.

Til þessa liggja ýmsar ástæður. Í fornunum ritum er mikið gert úr landkostum, ~~um það bil~~, sem hér var fyrst sett byggð. Vera má að þeir séu að einhverju leyti ýktir, en auðsætt er að veðurfar fyrstu aldirnar, sem Ísland var byggt, var miklu betra en síðar varð. Það sést meðal annars af því, að í fornunum ~~þar~~ ritum er lýst byggð, /sem menn síðar töldu ómögulegt, að hún hefði getað verið vegna þess að umkringt var jöklí. Nú síðustu áratugi hefur hlýnað ~~hér~~ ^{var að} ~~hér~~ ^{hafa} jöklar mjög gengið til baka. Kemur þá í ljós, að hinrar gömulu lýsingar geta vel staðizt. Þessar veðurfars-breytingar hafa haft mikil áhrif á afkomu landsfólksins á meðan það lifði að langmestu leyti á landbúnaði. Þessu til viðbótar komu ótal hafisár, eldgos og jarðskjálftar, svo og skæðar farsóttir, svo að fólkis stráfelli. Mest kreppti að á seinni hluta 18.aldar og barst þá jafnvel í tal að flytja alla landsmenn burtu og setja þá niður á Jótlandsheiðum. Þó að frá ^{inkasjalasam} Bjarna Benediktssonar © Borgarsjalasafn Reykjavíkur

sem bærs dagsleys
at hevða, næmard
ári þess er
því segur sé
vert.

en helst u
á höllin :
því sambandi

1) Þyrla
Lagi

saman batnandi, þá er þess oft getið í
frá bréfum á fyrri hluta 19. aldar, án þess að
sérstök tilöindi séu talin, að fátæklingar
hafi dáið úr ófeiti b.e.a.s. horfallið.

Af þessari lýsingu heyrir þið, að ytri
aðstæður á þessu landi, sem lengi var einangrað
voru býsna erfiðar. Stjórnarhætti bættu ekki
úr. A síðustu áratugum þjóðveldisins komu
upp magnaðar innbyrðis deilur, sem lyktar
með því að landið komst undir Noregs konung
1262. Siðar 1380 varð ~~Danaw~~ konungur konungur
beggja, þeði Noregs og Íslands, og hélkt
konungsdæmi þangað til lýðveldið var stofnað
1944. Dönsk áhrif á stjórn landsins fóru
minnkandi og 1874, þegar Alþingi fékk
löggjafarvald, 1904, þegar innlend þingræðis-
stjórn komst á og 1918, þegar fullveldi var
viðurkennt, þó að konungssamband ásamt nokkrum
öðrum sameiginlegum málum héldist. Það
verður að segjast, mið án nokkurs biturleika
eða ásökunar, að sambandið við Noreg og
Danmörku varð Íslandi ekki til góðs. Þí
sögunni standa einkanlega tvær athafnir upp
úr, sem Íslendingar telja mjög hafa horft til
ills, Galdboðið, sem beitt var, þegar siðabót
var innleidd á 16. öld og þar með yfirtaka
konungs á öllum kirkjueignum, og óru lagi
verzlunareinokunin, sem talið er að hafi
gengið með landsmönnum en jafnvel nokkur
náttúruð, sem þeir urðu að pola.

Nú á dögum gera menn sér grein fyrir,
að þinkaskjulasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjulasafn Reykjavíkur

góðum tilgangi, þær miðuðu ekki að því
að gera landsmönnum illt heldur voru í
samræmi við hugmyndir þeirra tíma.

Almenningur annars staðar varð og að bola
svipaðar álögur af hálfu valdamanna. En
sá er þó munurinn, að þar voru eignir og
afrakstur einungis fluttur til í sama landi,
þer var allt flutt burtu, sem hægt var að
flytja, svo að landið stóð alslauð og
rúið eftir.] Eins og ég segi, þá var þetta
ekki í illum tilgangi gert. Kraun og verfu
þarf ekki annað en að ferðast ~~þ~~ um
Danmörku og Ísland ^{og} sjá hinna gersamlega
ólíku aðstæður til þess að skilja, hversu
vonlaust það var að ætla að stjórna Íslandi
svo vel færi á þeim dögum frá Kaupmannahöfn,
~~þ~~ tók margar vikur að komast í milli og
var þó helzt ekki gerlegt nema að sumarlagi.

get og um ^{þat}] . Eins og ég segi þá hef ég þetta ekki
upp til ásökunar heldur ^{sem einfaldar stað-}
reyndir, er menn verða að þekkja til að skilja
sögu og afstöðu Íslendinga.] Frelsishreyfingar
19. aldar, sem leiddu til afnáms einveldis í
Danmörku, bárust einnig hingað. Smárn saman
varð sú breyting á stjórnarhögum, sem ég
rakti. En samfara þeirri breytingu, að
nokkru leyti sem afleiðing hennar en að
nokkru vegna breyttra tíma, þá byrjaði
nútíma tækni að hefja innreið sína, ~~ef svo~~
~~hlæða~~ um síðustu aldamót og um svipað
leyti ~~þ~~ voru ^þ ~~þ~~ Einkaskjalasafn Þjarna Benediktssonar © Borgarskjalasamn Reykjavíkur

samtök til að vinna að lífskjarabótum og
má nefna samvinnufélg, verkalyðsfélg,
hlutfélg, sem m.a. áttu þátt í því að
gera siglingar innlendar, kaupa nýtízku
fiskiskip til landsins o. s. f. v. Allt
hefur þetta gerzt nokkurn veginn samtímis
og ~~hö~~ langsamlega mestu leyti á þessari öld.

Dá var í fyrsta skipti farið að byggja hús
úr varanlegu efni, annað hvort ⁱⁿ timbri eða
steinsteypu í stað torfs áður, er hafði
leitt til þess að hver kynslóð varð að endur-
nýja húsakost sinn og fólkis lifði í því,
sem erlendir menn þ.á. m. frá Norðurlöndum,
kölluðu moldarkofa.

Allar hafa þessar breytingar haft í
förl með sér, eins og þið munuð kynnast af
eigin sjón af dvöl ykkar hér, að nú er ekki
þykja mikill munur á ytri lífskjörum Íslendinga
og annars staðar á Norðurlöndum. Fólkssjölgun
er nú svipuð, barnadauði mun t.d. vera hvergi
lægri en einmitt á Íslandi. Öll fólkss-
fjölgun hefur orðið við sjávarsíðu, svo að
beinlínis hefur fækkað þeim, sem að landbúnaðar-
störfum vinna. Deir framleiða samt mun
meira en áður var gert af fleira fólk.
að

Mest munar um/fiskveiðar eru nú stundaðar
með nýtízku tækjum umhverfis allt land, þó að
nestur afli berizt að hér að vetrinum ~~um~~ ^{við}
suðvesturland og að sumri um norðausturland,
ef síldveiði heppnast. Fyrir fiskveiðarnar
hefur stækken fiskveiðilandhelgi úr þremur
mílum, ^{þegar} en erlendum mönnum var einnig heimilt
eins og
að veiða inn í flóum her upp undir landstæðina

fyrir utan Reykjavík, í tólf mílur ásamt nýjum grunnlínunum ^{þennan} friða ekki einungis alla firði og flóða heldur stóð hafsvæði, haft mjög mikla þýðingu.

Dá hefur virkjun vatnsafls ekki einungis orðið til léttis með því að veita ljósi og hita inn á heimilin heldur einnig orðið undirstaða ^{moldbarupl} óllusug iðnaðar, sem þó er að mestu ætlaður ~~etnings~~ til innanlands notkunar. Vísi að stóriðnaði má telja áburðarverksmiðju og sementsverksmiðju.

(Handwritten note: Reykjavík er óllusug, að mestur lítið með bæra hita og verulegum blut: hitaars hefur feragjóð með borunum, en: miðri sjálfi löfður borðvini. Þá jafnar þui til þess að hér heft: fundist gullvánur og en þis sá mannan að hitaarkon vísid ebbi eyðast, fóður af sé teknit.)

Dá er nú, gagnstætt því sem fyrir nokkrum áratugum var, óll verzlun, siglingar og nú á dögum flug í höndum innlendra manna og hefur jafnvel í fluginu tekist að ná nokkrum alþjóðlegum flutningum milli Evrópu og Ameríku.

Deim, sem ferðast um landið, verður brátt ljóst að margt er ógert og vegir verri en skyldi, en þó hlýtur hann að undrast hversu miklu hefur verið áorkað á stuttum tíma í jafnstóru landi af svo fáum íbúum.

(Handwritten note: spyrja þá hvernig slíkt megi verða. Sumir slá því föstu, að Íslendingar hljóti að fá leigu fyrir bækistöðvar þær, sem Bandaríkjameð hafa hér á landi í umboði Atlantshafsbandalagsins. Slíkt er algjör misskilningur. Dárttaka okkar í Atlantshafsbandalaginu felst einmitt í því, að við látum land undir nauðsynlegar stöðvar ókeypis af hendi, tökum hvorki skatta af lífintu né tolla af nauðsynjum þess.)

~~Náður~~ gitthvað af Íslendingum á vegum
liðsins við venjuleg störf, en nú þegar
skortur er á vinnuafli í landinu má segja
að þær tekjur hafi enga eða sáralitla
þýðingu. Hinsvegar hafa ~~auðvitað~~ Íslendingar
fengið fé að láni eins og aðrir, en átíð
staðið við allar sínar skuldbindingar, ~~hver~~ ^{se} ~~hukkik~~
lánveitendur hafa verið Norðurlandamenn,
Bretar eða Bandaríkjumenn. Nokkurn styrk
höfðum við af Mars ~~hall~~-samstarfinu eins og
aðrir Vestur-Evrópu-búar, og þar sem Ísland
varð ekki stríðsvettvangur, p.e.a.s. að ekki
var barizt hér, högnumst við á báðum
stríðunum, þó að tímarnir þeirra í milli
einkanlega 1930-40 væru mjög erfiðir ~~tháttar~~
hér eins og viðast annars staðar. Flest
af þessu er ~~þó~~ ^{þó} sérstakt fyrir Ísland, ^{og} má því
segja að uppbygging hér hafi orðið með
eðlilegum hætti. ~~Þó~~ ^{þó} er ~~þó~~ sjálfsögðu ^{en} á
það að líta, að við höfum aldrei varið
neinu fé til herbúnaðar eins og allar aðrar
þjóðir verða að gera, og þar sem skattar
eru hér hlutfallslega svipaðir og annars
staðar, þá getum við varið samsvarandi hluta
og annars staðar fer til herbúnaðar til að
bæta upp þá örðugleika sem stærð landsins og
fólksfæð skapa okkur.

Auðvitað vitum við, að svo fámenn þjóð
að eiga í
í stóru landi hlýtur aetíð/vök að verjast.

Sjálfstæði okkar hlýtur að verða takmörkunum
háð, af því að við getum ekki varið okkur

pátttöku í Atlantshafsbandalaginu og varnarsamningi við Bandaríkin. Hvort tveggja er að vísu nokkuð umdeilt innanlands en lang-flestir telja og reynslan hefur staðfest að þetta hefur ekki skapað hættu fyrir sjálfstæði heldur er örugg stoð þess.

Með batnandi friðarhorfum lítum við með bjartsýni fram í tímann. Það er sannfæring okkar að mun léttara verði að búa i landinu eftir því sem fólkini fjölgar. Ræktunarmöguleikar eru miklir, fiskveiðar eru enn hægt að auka, þótt þar séu nokkur takmörk á. Virkjun vatnsaflsins er rétt að hefjast og hinn mikli hiti, sem er í hverunum, er ~~þer~~ að mæstu ónýttur. enn. Þarna eru ~~þær~~ auðlindir, sem að gðóu gagni geta komið til að skapa okkur meira öryggi þegar tíma líða en við höfum hingað til átt við að búa. Þær þó ~~þó~~ að minnast þess, að eldgos geta hvenær sem er brotizt út, eg haffis umlokið landið ^{og} nýtt kuðdatímabil hafizt. Nú er einangrunin úr sögunni bæði innanlands og við umheiminn svo að þau óhöpp, sem áður virtust óviðráðanleg vaxa mönnum nú ekki svo mjög í augum a.m.k. ekki fyrirfram.

Hvað um hina íslenzku menningu?

Er hún ekki komin að því að tortímast?

Íslendingar í þann veginn að glata tungu sinni og þjóðerni?

Hér er því til að svara að hinum gömlum

↳ hefur
mánuðinn

samskipta, eftir þeirra tíma hætti,
Íslendinga við aðrar þjóðir, einhverjar
Norðurlöndum. Eftir því sem einangrunin
varð meiri, eftir því dofnar einnig
yfir ————— Manngjöldi þeirra voru
mána. Hitt er rétt, að einangrunin átti
sinn þátt í því, að hin forna tunga Norður-
landa-manna hélzt svo að segja óbreytt hér
á Íslandi. Samhengið í íslenskum bókmennntum
þrátt fyrir mismunandi gæði hefur og ætloð
haldizt.] Einangrunin er úr sögunni hvort
sem við viljum eða viljum ekki. Um megra-

alda skeið beindist Hískraflur þjóðarinnar
undan yárd eftir að halda lífinu í sjálfs-
sér, að svo miklu leyti sem það tékst, mest
að vísuhagerð. Nú eftir að nýir möguleikar
hafa skapast þá brýzt skúpunarþráin út í
miklu fjölbreyttari myndum en áður. Við
eigum að vísu framúrskarandi rithöfunda og
ágæt ljóðskáld, en við hafa bætzt góðir
hljómlistamenn, frábærir málara, myndhögvarar,
leikarar o. s. f.v. Andlegur kraftur
þjóðarinnar er þess vegna síður en svo í
hnignun og ég er sannfærður um, að ást á
tungu og þjóðerni er [Íslendingum] eftir
harðar raunir svo runnin í merg og bein
að hvort tveggja mun styrkjast yfir auknum
samskipti, sem tíminn bíður upp og krefst.

Ykkur hafa vafalaust verið sagðar sögur af
vaxandi bandarískum áhrifum á Íslandi.
Bandaríkjamenn hafa aldrei reynt að hafa
nein áhrif hér, þótt þeir vegna ófriðarhættu,
í samræmi við ósín Íslendinga þarf tekið að

sér varnir landsins, Sú sambúð hefur yfirleitt verið ágæt. Vaxandi áhugi á enskri tungu er ekki neitt sérfyrirbæri á Íslandi eða sprettur af dvöl varnarliðs Bandaríkjumanna hér. ~~Yestu~~ Anglo-saxnesku áhrif, hvort sem þau eru til gððs eða ills, gera vart við sig um allan heim a.m.k. í frjálsum löndum ekki síður á Norðurlöndum en annars staðar. Í þessu er Ísland engin undantekning, ~~Yert er að hafa í huga, að flestir Íslendingar, sem fara til annarra landa, og Íslendingum er ferðaþrá í blóð borin, leggja leið sína til Norðurlanda.~~ Þær finna þeir mestan skyldleika, þær una þeir sér bezt. Íslendingar vita vel, að í stórum og hættusömum heimi þá er okkur ómetanleg hjálp í okkar norrænu fræendum *þess vegna metal annar* við sérstaklega hingað komu ykkar og vonum að hún verði bæði ykkur og okkur til varanlegs ávinnings.